

дивідуальні скарги про порушення прав. З одного боку, подібний підхід забезпечує більш спеціальні можливості для захисту прав індивідів з врахуванням специфіки окремих регіонів. Однак, з іншого боку, зазначені системи мають різний ступінь розвиненості та поширення юрисдикції, тому врахування міжнародних механізмів ООН є обов'язковим при вирішенні переважної більшості спорів, а застосування регіональних стандартів має виступати додатковим засобом ефективного захисту прав людини.

Науковий керівник: д-р юрид. наук, професор кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. В. Сердюк

О. Є. Шемков¹

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейський Союз завжди викликав багато запитань та спорів стосовно природи цього об'єднання, його статусу на міжнародній арені, майбутніх шляхів розвитку європейської інтеграції в межах цього об'єднання. Досі існує складність стосовно визначення правової природи Європейського Союзу, що полягає у наступних чинниках. По-перше Європейський союз об'єднує кілька самостійних організацій, які мають спільні органи; по-друге, Європейський Союз наділений міжнародною правосуб'єктністю; по-третє, між Європейськими інтеграційними організаціями існує підпорядкованість, оскільки Європейське Співтовариство становить основу Європейського союзу, яку доповнюють Спільна зовнішня політика та політика безпеки, а також співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя в кримінальних справах [1, с. 590].

Дослідженням правової природи Європейського Союзу займалося багато дослідників, серед яких Г. де Бурка, М. О. Баймуратов, В. Денисов, М. М. Микієвич, В. Муравйова, А. Слейтер, Н. М. Ушаков, А. Я. Капустін, М. А. Корольов, Ю. М. Юмашев, Б. Н. Топорнін, С. С. Селіверстов, І. Яковюк, С. Кашкін, П. Крейг, К. Лінартс, П. Нуффел, Р. Петров, Л. Тимченко та інші [3, с. 83–84].

¹ Студент 5 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Сучасна правова наука запропонувала наступні основні теорії пояснення правової природи ЄС, за якими Союз – це особливий різновид міжнародної міждержавної організації [7, с. 89–95]; специфічне міждержавне утворення, що побудоване на засадах конфедерації або федерації [7, с. 73–88; 10]; наднаціональне міждержавне об'єднання [11; 12]; організація *sui generis* [13]; міждержавний союз, що використовує на сучасному етапі імперські принципи [8; 9].

Одні автори (Н. М. Ушаков) вважають Євросоюз конфедерацією, інші (М. Л. Костенко, Ю. М. Юмашев) – визнають міжнародною організацією. Є прихильники точки зору (Р. А. Каламкарян, А. Я. Капустин), згідно якої ЄС має особливий правовий статус, який відрізняється від раніш відомих видів міжнародних об'єднань. Такі міркування ґрунтуються на тому, що легітимність ЄС має два джерела: волю держав-членів і громадян Європейського Союзу. Значення останнього джерела постійно зростає внаслідок посилення усвідомлення європейської ідентичності громадянами ЄС і формування європейського політичного простору. Ця точка зору має не тільки політичну, а й правову основу. У Договорі про ЄС однозначно визначено, що він повинен стати «як ніколи тісним союзом між народами Європи» (ст. 1) [1, с. 590; 3, с. 84–85].

Визначити місце ЄС в класифікації таких об'єднань можна за допомогою порівняння його властивостей з ознаками міжнародних організацій чи федерації.

Нажаль повної дефініції поняття міжнародна організація в універсальних міжнародно-правових актах не має. Однак ми можемо скористатися визначенням, що міститься в Конвенції про правовий статус, привілеї та імунітети міждержавних економічних організацій, що діють в певних галузях співробітництва, підписаної і Будапешті 5 грудня 1980 р. Згідно зі ст. 1 Конвенції «міждержавна економічна організація» означає міжнародну організацію, членами якої є держави, яка заснована на міжнародному договорі для координації дій її членів по співробітництву і кооперацію в певних сферах економіки, науки і техніки [1, с. 591; 3 с. 85; 6].

Це визначення допомагає виділити головні ознаки міжнародної організації: членство держав, поважання суверенітету держав, створення відповідно до міжнародного права, заснування на основі міжнародного договору, здійснення співробітництва в конкретних галузях діяльності, наявність відповідної організаційної структури, формалізація порядку прийняття рішень і їх юридичної сили [1, с. 591].

Європейському Союзу притаманні риси міжнародної організації, а саме [2; 7, с. 89–95]:

- 1) ЄС наділений міжнародною правосуб'єктністю;
- 2) членами ЄС є суверенні держави;
- 3) акти, що конституують ЄС (установчі документи), за своєю формою є міжнародними договорами;

- 4) найважливіші рішення в рамках ЄС приймаються на основі принципу одностайності (тобто за державами-членами з деяких питань зберігається право вето);

- 5) у певних сферах співробітництво здійснюється переважно на міждержавному рівні за допомогою міжнародно-правових механізмів і засобів правового регулювання. Так, у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ – колишня друга опора ЄС) суверенітет держав-членів обмежений незначною мірою; ключове місце при прийнятті рішень посідають міжурядові органи – Європейська рада і Рада ЄС, натомість повноваження наднаціональних інститутів – Європейського парламенту, Європейської комісії та Суду ЄС – або обмежені, або повністю відсутні (наприклад, питання СЗППБ вилучені з-під юрисдикції Суду ЄС);

- 6) на рівні установчих договорів за державами-членами визнається право на добровільний вихід зі складу ЄС тощо;

- 7) цілі ЄС також закріплено в Маастрихтському договорі. Але вони дещо відрізняються від цілей міжнародної організації.

Таким чином, можна зробити висновок, що Європейський Союз має всі ознаки міжнародної організації, однак ці ознаки проявляються якісно іншими засобами.

Водночас, як зазначалося вище, у правовій природі ЄС є риси федерації [2; 7, с. 84–88], зокрема:

- 1) ЄС має власну територію, якою є сукупна територія держав-членів з єдиним кордоном, спільним візовим і митним режимами; на території ЄС функціонує внутрішній ринок, у рамках якого забезпечена свобода руху товарів, осіб, послуг і капіталу; внутрішній ринок ЄС обслуговується загальносоюзною грошовою одиницею – євро;

- 2) розподіл компетенції між ЄС і державами-членами подібний до федеративного зразка (ЄС має виключну компетенцію, до якої належать питання, вилучені з відання держав-членів, та є спільна компетенція ЄС і держав-членів);

3) управління ЄС здійснюється єдиною системою інститутів, органів і установ; депутати представницького інституту ЄС – Європейського парламенту – обираються прямими загальними виборами (на відміну від Парламентських асамблей міжнародних міжурядових організацій, члени яких призначаються зі складу депутатів національних парламентів);

4) ЄС має скоординовану правоохоронну систему, яка включає наднаціональну судову систему (Суд ЄС, Трибунал, спеціалізовані трибунали), Європол як координуючий поліцейський орган, Євроюст як спільний орган з функціями прокуратури);

5) в ЄС створено систему органів зовнішніх відносин, до якої входять Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки (в проекті Конституції ЄС ця посада іменувалася Міністр закордонних справ ЄС), Європейська служба зовнішньополітичної діяльності (дипломатична служба ЄС) та делегації ЄС в третіх країнах і при міжнародних організаціях;

6) спільний бюджет ЄС формується переважно з власних джерел (наприклад із відрахувань з податку на додану вартість);

7) з точки зору змісту і значення для правової системи ЄС, установчі договори ЄС відіграють роль Конституції. Так, Суд ЄС, оцінюючи значення установчих актів для правової системи ЄС, визнав, що Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (нині – Договір про функціонування ЄС), хоч і укладений у формі міжнародної угоди, є конституційною хартією цього об'єднання;

8) поряд із національним громадянством держав-членів у рамках ЄС введено єдине громадянство, а громадяни мають спільний правовий статус, закріплений як в установчих договорах, так і в Хартії ЄС про основні права 2000 року;

9) суб'єктами права ЄС виступають як держави та їх органи, так і фізичні й юридичні особи тощо.

Наведене свідчить про те, що ЄС є об'єднанням особливого характеру, в якому суверенітет його держав-членів суттєво обмежений, а його правова природа носить змішаний, комплексний характер.

Єдиної точки зору на природу та статус ЄС не має навіть серед його держав членів. Так, Конституційний Суд ФРН зробив вибір на користь того, що ЄС є *sui generis* утворення і навіть ввів в обіг нове німецьке слово «*Staat en verbund*», щоб описати Співтовариство. Данський Верховний суд, в свою чергу, розглядає Співтовариство в якості міжнародної

організації. Суд ЄС не окреслив своєї позиції з цього питання. Можливо краще назвати ЄС міжнародною організацією особового роду [1, с. 594; 13].

Венеціанська Комісія Ради Європи стосовно форми устрою ЄС у 1994 р. заявила, що ЄС «залишається міжнародною організацією наднаціонального характеру, яка проте, містить в собі певну кількість елементів конфедерації чи федерації [1, с. 594].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок що Європейський Союз – це породження і результат складних міжнародних відносин, що поєднує в собі риси двох видів державних союзів: міжнародної міжурядової організації і федерації. Це своєрідне об'єднання поступово здійснює трансформацію в бік державного утворення нового типу, відмінний від міжнародного правопорядку та внутрішнього правопорядку держав. Отже, Союз є регіональною міжнародною організацією інтеграційного й наднаціонального типу із сильним федеративним потенціалом, членами якої є суверенні держави не тільки в Європі, а й у світі, оскільки такого рівня співробітництва не досягнуто у жодному іншому інтеграційному об'єднанні [1, с. 594; 2; 4, с. 87].

Література:

1. Хоббі Ю. С. Правова природа Європейського Союзу: проблема визначення / Ю. С. Хоббі // Держава і право. – Вип. 47. – С. 590–595.
2. Стрельцова О. До питання про юридичну природу Європейського Союзу та його правової системи // Юрид. журнал. – 2013. – № 1.
3. Палєєва Ю. С. Безпрецедентний феномен Європейського Союзу щодо юридичної форми / Ю. С. Палєєва // Вісн. Дніпропетров. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки». – 2015. – № 1 (6). – С. 83–90.
4. Грицаєнко Л. Європейський Союз як організація *sui generis* / Л. Грицаєнко // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 82–87.
5. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
6. Конвенція про правовий статус, привілеї та імунітети міждержавних економічних організацій, що діють в певних галузях співробітництва від 5 грудня 1980 р. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/986_012.
7. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.0011 / І. В. Яковюк. – Х., 2014. – 474 с.

8. Яковюк І. В. Германський імперський федералізм і його вплив на європейські інтеграційні процеси / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. П. Битяк та ін. – Х. : Право, 2011. – № 21. – С. 104–118.

9. Yakoviuk I. V. Imperial Model as a Basis for Development of the European Union at the Present Stage / I. V. Yakovyuk // WEST-OST-REPORT : International Forum for Science and Research (Berlin). – 2012. – № 4. – P. 86–95.

10. Яковюк І. В. Конфедералізм у теорії та практиці європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Науковий вісник Херсон. держав. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 335–340.

11. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональної організації на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу) / І. Яковюк // Вісник Акад. прав. наук. – 2010. – № 3. – С. 19–31.

12. Яковюк І. В. Прояв наднаціональності в Європейському Союзі / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. П. Битяк та ін. – Х. : Право, 2006. – № 12. – С. 121–128.

13. Грицаєнко Л. Європейський Союз як організація sui generis / Л. Грицаєнко // Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. – 2011. – № 1. – С. 82–87.

Науковий керівник: д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого І. В. Яковюк.